Papiamentstalige literatuur in een Caribisch perspectief

door Henry Habibe

(vervolg op de artikels die eerder in dit dagblad verschenen onder de titel "Over Caribische literatuur" op 5 resp. 12 maart, 1994)

Wij hebben gezien dat de werken van Kroon en Suriel eerder tot de "Romantiek" gerekend moeten worden dan tot wat onder "Caribische literatuur" verstaan wordt. Een en ander staat in verband met de aparte plaats die de Caribische literatuur inneemt in de kontekst van een veel ruimere Latijnsamerikaanse en Noordamerikaanse literatuur. Het is een literatuur die een aantal zeer geprononceerde eigenschappen heeft. Niet alleen de thema's (radicaal, sociaal, kultureel, politiek en psychologisch) zijn daarbij van belang, maar ook het taalgebruik, de stijl e.d. In tegenstelling tot de Caribische auteurs zetten Kroon en Suriel zich niet af tegen de Rooms Katholieke visie en speelt de vrouw (bij Kroon en Suriel) een zeer ondergeschikte rol. Maar ook de vormgeving in de romans van Kroon en Suriel is niet bepaald een "innovatie" te noemen.

Onze Papiamentstalige literatuur houdt echter niet op bij de werken van Kroon en Suriel.

Een andere auteur uit dezelfde jaren als Kroon, was Manuel Fraai (1897-1967), wiens werk ik in 1987 ook besproken heb tijdens de lezingen-cyclus op de UNA. Fraai behandelt in zijn roman *Un sacrificio (1925)* practisch hetzelfde thema als Kroon in *Guiambo bieu a bolbe na wea.* Maar er is bij Fraai toch sprake van een zekere ontwikkeling. Probeerde Fraai in genoemde roman te waarschuwen tegen "geforceerde" huwelijken (n.l. om er economisch beter van te worden), in *Un yiu di pueblo* (een volks-jongen), uit 1931, gaat het om een conflict tussen werkgever en werknemer.

Fraai was o.a. een zeevaarder. Lauffer schreef dat Fraai in zijn brieven aan Frater Richardus, zijn onderwijzer, verteld had wat hij op zijn vele reizen over de wereld had gezien. De Frater zei dat hij er goed aan zou doen om zijn reisbeschrijvingen in de lokale dagbladen te publiceren.

MANUEL FRAAI

Opvallend is dat Fraai in zijn genoemde roman *Un yiu di pueblo* een vrij gedetailleerde beschrijving geeft van het leven van een zeer armoedige jongen. Het betreft een weesjongen, Polidor, genaamd. Er is hier een tendens om deze volksjongen te presenteren op een wijze, die overeenkomt met de schrijftrant die wij ook in de Caribische literatuur (van de jaren twintig/dertig) tegenkomen. Polidors leven wordt geprojekteerd tegen zijn eigen sociale achtergrond. Wij zien hoe hij zich van een arbeidersjongen ontwikkelt tot een vakbondsleider. Reeds aan het begin, als hij op zeer jonge leeftijd naar Colombia vertrekt, maken wij hem mee als een charitatief ingestelde jongen. Na vier jaar in Colombia doorgebracht te hebben, keert hij naar Curaçao terug.

In deze roman wordt een sociaal onrecht gesignaleerd en de hoofdpersoon werpt zich op als bemiddelaar tussen de arbeiders en hun werkgever. De roman omvat de oorsprong, de strijd en het verloop van een staking.

Ook in zijn latere romans, o.a. *Un huérfano,* stelt Fraai de economische uitbuiting en het materialisme weer aan de kaak. Hij laat zien hoe Gerónimo (weer een weesjongen), ondanks zijn sociale afkomst, vooruit komt, doordat hij zijn gezond verstand gebruikt. Waren de dochters in bepaalde boeken van Kroon overgeleverd aan de wil van de vaders, in *Un huérfano* gaat de hoofdpersoon op eigen krachten vooruit. Door zijn verstand goed te gebruiken ontsnapt Gerónimo aan de uitbuiting van twee egoïstische dames uit deze roman. Ook worden hier socio-historische episoden (vrijheid van de slaven) ingelast. De schrijver heeft het, en passant, ook over de mogelijheid dat de olie zou kunnen ophouden te stromen. En besluit: dan zou het voor Curaçao bekeken zijn. Hij bekritiseert het feit dat de overheid geen controle op de handel uitoefent.

Aan de andere kant benadrukt Fraai dat de sociale vooruitgang van Curaçao toegeschreven dient te worden aan het werk van de Curaçaose R.K. Volksbond. Hij is, bijvoorbeeld, vol lof over het werk van Mgr. Niewindt en Mgr. Verriet. De toeschrijving van de vooruitgang aan een Katholiek Instituut is niet direct een standpunt dat bij de besproken Caribische schrijvers voorkomt. Maar dit is nog geen reden om de teksten van Fraai als Caribische literatuur te verwerpen. De uitbeelding van de sociale strijd en de socio-economische situatie op Curaçao is in grote trekken analoog aan bepaalde teksten van de Caribische litaratuur.

De groepering van arbeiders en de strijd tegen de kapitalistische krachten in *Un yiu di pueblo* doen enigszins aan *Crown Jewel* denken, een roman van Ralph de Boissière. Verschillende stakingen hielden Trinidad in 1937 in een wurggreep. Op deze socio-economische gebeurtenissen is Boissières roman gebaseerd. Zowel in *Un yiu di pueblo* als in *Un huérfano* worden de *menselijke* krachten gebundeld in een politiek-sociale strijd. Deze aspecten ontbreken in het werk van Kroon en Suriel.

Manuel Antonio Fraai

GUILLERMO ROSARIO

Een schrijver, die rond 1943 met verhalen in het Papiamentu was begonnen, is Guillermo Rosario. Ook deze auteur werd door mij in 1987 besproken.

Zijn eersteling is "Un drama den Hanch'i Punda" (35 blz.). Het verhaal verscheen zonder vermelding van jaar, maar de *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen (1985)* vermeldt als jaar van verschijning: 1943. Het jaar daarop verscheen "Su rival?" (16 blz.). Het eerste verhaalt over twee halfbroers (uit eenzelfde vader) die op dezelfde prostituée verliefd zijn. Jaloezie van de één is aanleiding om de andere neer te schieten, zonder dat de eerste echter wist dat het zijn halfbroer was. Alleen de schouder wordt echter verwond. Nadat de ene broer zijn gevangenisstraf heeft uitgezeten, trouwt hij met zijn verloofde, die al die tijd op hem heeft gewacht. De andere broer vertrekt, nadat hij verpleegd werd, naar Santo Domingo om met de prostituée te trouwen.

Het thema van het tweede verhaal ("Zijn rivaal?") is de overspelige vrouw (of: achterdochtige echtgenoot?).

In dit verhaal wordt gesproken over bepaalde "vrijheidjes" van de getrouwde man, die erop neerkomen dat deze er één of meer vriendinnetjes op na houdt. De hoofdpersoon geeft de verzekering dat er genoeg getrouwde vrouwen zijn, die ontrouw blijken te zijn. Er is nog altijd een tendens om niet tolerant te zijn jegens de vrouw (vgl. Suriel).

Zoals in "Un drama den Hanch'i Punda" is hier weer sprake van een vermeende verhouding met een derde. In deze verhalen (zeer korte!) wordt er niet naar een nieuwe vormgeving gestreefd, zoals de beschrijvingen die wij aantreffen in de Caribische literatuur (vgl. de verhalen van C.L.R. James en Alfred Mendes). Er worden bij Rosario dialogen aan elkaar geregen, af en toe onderbroken door het verhaal van de verteller.

De behandeling van het thema "omgang met een prostituée" kan weliswaar als een "nieuw" thema beschouwd worden in de Papiamentu-literatuur, maar dat behoeft nog geen doorbraak in onze litaratuur te betekenen. De conventionele godsdienstige sfeer is nog steeds niet verdwenen.

In "Tambú" wordt een vrouw door een vermeende jaloezie neergestoken door haar minnaar. Als zij in het ziekenhuis ligt, bekeert zij zich ("e la hanja su Dios atrobe"). Zij wordt daarna opgezocht door de vader van haar kind, die haar om vergiffenis komt vragen. Significatief is het dat de hereniging van het stel, juist rond Kerstmis plaats vindt.

Zo ook, als de ouders in "Un drama di Hanch'i Punda" het "probleem" van hun zoon bespreken, waarvan zij de oplossing niet zien, haast de schrijver zich te vertellen dat "Si e Ser Supremo quier a lanta un punta di e velo mustrando e mayornan di Mario Mante loque destino tabatin p'e y nan wardá..." De goddelijke voorzienigheid speelt dus hier ook een rol. En wanneer de zaak goed afloopt, kan de moeder van deze Mario niet nalaten een toespeling te maken op de wil van de Almachtige ("...ta e Altísimo su boluntad, queda contento cu atrobe Bo ta hunto cu Bo hendenan cu stima Bo").

Hoewel het hier dus weliswaar om andere toestanden gaat (in vergelijking met Kroon en Suriel) is er toch geen sprake van een doorbraak in de litaratuur, zoals bijvoorbeeld in de verhalen van C.L.R. James en Alfred Mendes. Een "breuk" met de literaire traditie is nog niet aanwezig. Het gaat dus weliswaar om een lagere sociale klasse, maar men proeft toch niet de sfeer van de sociale omgeving. Het realistische aspekt is hier nog ver te zoeken en bovendien is de rol van de vrouw nog altijd een minderwaardige. Deze moet bij Rosario steeds een toontje lager zingen. Wat een verschil met de houding van de vrouw in *Jane's Career* van De Lisser of in *Banana Bottom* van Claude McKay!

In *E angel pretu* (een verhaal dat Rosario reeds eerder in 1959 gepubliceerd had onder een andere titel) weidt de auteur uit over de afkomst van een zwarte arbeider, vader van de hoofdpersoon, verliest zich in veel niet ter zake doende situaties en concentreert zich niet op het eigenlijke thema. Het thema was, zoals de aanvankelijke titel *(Pa motibu di mi koló)* ook aangaf, de rassendiscriminatie, maar dit thema komt niet voldoende uit de verf.

Rosario wil aantonen - in navolging van Fraai - dat ook arme mensen (incl. negers) het ver kunnen schoppen. Als deze maar daartoe in de gelegenheid gesteld worden. Er is echter geen concentratie op het onderwerp, er is geen duidelijk omlijnde structuur in het verhaal. De dialogen worden ook hier weer aan elkaar geregen, waarbij de zinnen steeds op dezelfde wijze geconstrueerd worden. Er is geen variatie in taalgebruik. Geen verschil tussen het taalgebruik van de verteller en het gesproken woord van de personages. Zinnen zoals de volgende, keren telkens weer terug: "E mama quier a papia un cos, *pero...;* El a haci...como si fuera... *pero...;* E ta cai riba cama.... *pero...;* Gozando ainda di e sabor di e ultimo sunchi, E ta pega soño, *pero...*". Telkens wordt een gedachtengang onderbroken door "pero" (maar).

Het volgende sintactische patroon domineert: "Pasombra... aunque cu.... di modo cu....; En het volgende: "El a spanta ora E... y ....E tambe a quere cu... pero E la mira... como-quiera...."

Deze onverzorgde stijl komen we in practisch alle verhalen en romans van Rosario tegen.

Enberdad, awor aqui E la dedica su bida (..)
pero (...) Roberto quier a quibra hilo (...)
pero (...) Roberto a considera como un sintimento mas hundo, amor... pasobra E si a stima
Carmen (...) pero Carmen no quier a acepta
(...) Pero Roberto a queda persisti (...)
Pero ainda (...) comoquiera cu (...)

"Mi a saluda Bo dos bes" Virginia ta bisa;
pero mi ta suponé cu (...) pasobra awor tambe (...)
"Por ta muy facil" Roberto ta contesta (...)
pasobra awor ei enberdad mi sintí (...)
Imagina Bo, mi tabatin berguenza di puntra
(...) pasobra mi (...) pero (...)
(...) Enberdad Roberto" - Virginia ta contesta
(...) Bo tin razon, pero...

fragm. uit "Survival?"
van G. Rosario

In deze trant gaat dan het hele verhaal door. Een psychologische diepgang ontbreekt. Hier en daar treft men zelfs verrassende en nogal onwaarschijnlijke wendingen aan. In "Un drama den Hanch'i Punda" wordt aan het begin - midden in een gesprek - een zekere Alfredo genoemd, terwijl de lezer nog niet weet wie dat is. Als deze Alfredo in het ziekenhuis ligt (getroffen door een schot in zijn schouderblad) vernemen we eerst dat hij in levensgevaar verkeert. Vervolgens verklapt de schrijver: "Maar zeer waarschijnlijk zal hij in een diepe slaap vallen, waarna hij langzaam beter zal worden".

Deze middelmatigheden in de vormgeving kunnen moeilijk een "breuk" bewerkstelligen, in de zin zoals wij gezien hebben bij de bespreking van de Caribische literatuur. De "breuken" in de literaire traditie van de Latijnsamerikaanse en de Caribische literatuur van het tweede en derde decennium van deze eeuw gingen steeds gepaard met een nieuw taalgebruik, een nieuwe stijl, structuur en compositie-wijze.

Het is dan ook erg overdreven *Un drama den Hanch'i Punda* van Rosario te beschouwen als doorbraak in de geschiedenis van de Papiamentstalige literatuur (zie: Aart G. Broek: "De secularisering van de Papiamentstalige literatuur", 1989).

Guillermo Rosario

Een uitzondering vormt echter de novelle *Dos Bida* uit 1954, waarin de auteur wel het sociale milieu treffend karakteriseert. De armoede, ziekte en dagelijkse zorgen van een Curaçaos gezin worden hier nauwgezet beschreven. Dit verhaal wordt niet alleen aan de hand van dialogen, maar ook door hantering van de vrije indirecte stijl verteld. Zodoende hebben wij meer toegang tot de gedachten van de personages.

PIERRE LAUFFER

Een schrijver die bij genoemde lezingen ook ter sprake kwam was Pierre Lauffer (1920-1981). Van hem verscheen in 1942 (onder het pseudoniem José Antonio Martes) een kort verhaal getiteld *Carmen Molina.* De titel is de naam van een vrouw die - doordat zij als jong meisje het slachtoffer werd van liefde en bedrog - zich aangetrokken voelde door de draaikolk van ondeugden en tenslotte in de prostitutie belandde.

De mensonwaardige omstandigheden, waarin zij verkeerde, hebben haar de echte liefdegevoelens doen vergeten. Onder invloed van de vigerende sociale normen beseft zij dat ze niet waardig is de vrouw te worden van een jongeman, die op haar verliefd wordt. Ze ziet het "afschuwelijke" van haar vroeger bestaan in, en pleegt zelfmoord door vergif in te nemen. Ze kon de moed niet opbrengen met de normen van haar milieu te breken. In een roman van Kroon of Suriel komt een dergelijke humane benadering van een "gevallene" niet voor.

Hoewel er in *Carmen Molina* sprake is van een min of meer verdraagzame benadering, is de uitwerking van het thema niet bepaald in overeenstemming met de uitbeeldingswijze van de Caribische literatuur. Het verhaal concentreert zich op de liefde tussen twee mensen, zoals dit in de romans uit de Romantiek placht voor te komen. Het gaat hier eigenlijk om de tragiek van een verloren liefde. Er wordt geen sociale groep uitgebeeld en de schrijver houdt zich evenmin bezig met de sociale, socio-economische of raciaal-psychologische aspecten van een groep.

Waar we wel een meer reële behandeling van een dergelijk thema tegenkomen is in het verhaal "Ju pretu" (zwart kind), van dezelfde Lauffer (uit *Kuenta pa kaminda).* De hoofdpersoon (vrij lichte huidskleur) wil met een negermeisje trouwen, in de hoop dat zijn kinderen en pleegkinderen zodoende hoe langer hoe zwarter zullen worden. Hij beschouwt dit als een terugkeer naar het "ideale stadium". Hij minacht het blanke ras. Zijn ouders verzetten zich tegen zijn voornemen. Hij biedt hevig weerstand en beledigt zijn moeder door midden in een discussie te insinueren dat zij een hoer moet zijn geweest, aangezien zij buitenechtelijke kinderen heeft.

In dit verhaal hanteert Lauffer een keiharde en onverbloemde taal. De dingen worden bij hun naam genoemd en er is soms een bijtende spot, die doet denken aan het sarcasme van bepaalde Caribische schrijvers. De beschrijving van de sensualiteit van de negerin is in grote trekken in overeenstemming met die van de dichters van het "Afrocubanisme". Was er in "Carmen Molina" vrijwel geen sociale sfeer te proeven, in "Ju pretu" wordt dit gesuggereerd door de relatie tot de overige personen. Er zijn "contacten": tussen de hoofdpersoon en zijn vriend, Johan, met zijn ouders, tussen Amelia en Shon Elena (bij wie zij als hulp werkt), tussen Amelia en haar tante in Banda'Bou. Aan het eind van het verhaal maken wij ook nog twee negerinnen mee die in geroddel met elkaar verwikkeld zijn. Er wordt dus een kleine gemeenschap gesuggereerd. En deze gemeenschap oefent haar invloed uit op de relatie tussen de twee hoofdpersonen. Deze invloed wordt voelbaar gemaakt door de reële uitbeelding.

Een sterke uitbeelding van een sociale groep treft men in het verhaal "Petra su kas" (dezelfde bundel). Dit levensverhaal van een zwarte vrouw wordt gereconstrueerd aan de hand van het heden en flashbacks. Petra, de zwarte vrouw, denkt terug aan de tijd dat zij als jong meisje de hulp was in een blank gezin. Zij krijgt een kind van de zoon van deze familie. Het kind (een meisje) groeit

op in dit gezin. Later trouwt de vader met een andere vrouw. Maar hij kwam vaak bij Petra terug. Zij hebben samen nog veel geluk gekend. Hij heeft haar goed bejegend en zij is na zijn dood in het "grote huis" blijven wonen. Ook dit verhaal kan tot de Caribische literatuur gerekend worden, vanwege de min of meer realistische uitbeelding van een sociale groep.

Conclusie

De Caribische literatuur heeft - zoals we gezien hebben - enkele zeer geprononceerde kenmerken. De bewustwording van verschillende Caribische auteurs in de jaren twintig en dertig t.o.v. de sociale realiteit van hun land (eiland) had tot gevolg dat zij naar een nieuwe schrijftrant zochten. Zij braken met de traditie om de Europese literatuur na te bootsen en streefden naar een literatuur die het eigene (het "anders-zijn") adequater zou weergeven. Deze literaire of kulturele "breuken" werden uitgedragen door bepaalde progressieve tijdschriften: op Cuba, bijvoorbeeld, door het tijdschrift *Avance*, op Puerto Rico, o.a. door *Indice*, op Trinidad door *The Beacon*. Bepaalde auteurs uit Haïti, die in Parijs zaten, richtten daar het tijdschrift *Revue du Monde Noir* op.

Door deze doorbraak gingen de schrijvers van het Caribisch gebied heel andere situaties uitbeelden. Hun teksten beelden over het algemeen de Caribische mens uit in zijn eigen omgeving en stralen een heel andere sfeer of "spirit" uit dan daarvoor het geval was. De socio-kulturele aspekten worden vooral op een realistische wijze beschreven. Uiteraard variëert de stijl van periode tot periode.

In de jaren twintig en dertig, de periode waarom het ons aanvankelijk ging, was er sprake - in de meerderheid van de gevallen - van een Sociaal-Realisme. Of het nou om een werk van de Lisser of een van McKay ging, of het ging om Carpentier of Guillén, of het om James of Mendes ging, of het om Jacques Roumain, Enrique Laguerre of José Luis González ging, het was steeds weer de uitbeelding van de mens in zijn/haar reele sociale of socio-economische situatie van elke dag. Deze uitbeelding werd later vanzelfsprekend steeds anders. J.L. Sánchez Trincado maakte een onderzoek van de tendenzen en karakteristieken van de roman uit 1943. Opvallend was de grote aandacht voor het stillistische, de neiging naar een verbale luxe, naar de weelde van de Barok. Het ging om bepaalde romans van de Venezolaanse schrijvers Rómulo Gallegos, Juan Pablo Sojo, Arthuro Briseño, Antonio Arráiz, Ramón Díaz Sánchez en Julián Padrón (zie: José Ramón Medina, *Ochenta años de literatura venezolana*, 1980, p.304).

Samenvattend kan men zeggen dat de Caribische dimensie in de Papiamentstalige literatuur niet begint bij auteurs als Kroon en Suriel. Wel blijkt dat bepaalde werken van Manuel Fraai zekere trekken hebben van wat men in de Caribische literatuur aantreft. Wij hebben Fraai's romans *Un yiu di pueblo* en *Un huérfano* dan ook genoemd. Enige Caribische dimensie hebben wij tevens onderkend bij Guillermo Rosario, en wel in het geval van *Dos Bida*. Sporadisch ook bij Pierre Lauffer: "Yu pretu" en "Petra su kas". Ook hebben bepaalde Papiamentu-dichters (maar die hebben wij hier niet vermeld vanwege de beperking tot proza) in hun poëzie een zekere dimensie

Pierre Lauffer

van de Caribische literatuur weergegeven. Wij denken bijvoorbeeld aan Pierre Lauffer zelf, Elis Juliana, Frank Martinus, Yerba Seku, Federico Oduber en Frank Booi, om zo maar een paar namen te noemen.

Het getuigt stellig niet van realiteitszin, alles (maar dan ook ALLES) wat in het Papiamentu geschreven is te willen rekenen tot de Caribische literatuur. De werken van Kroon en Suriel ademen nog te veel sfeer van bepaalde werken uit vorige eeuwen, o.a. van Fernández de Moratín en Alexandre Dumas. Zij kunnen dan ook onmogelijk beschouwd worden als "Caribische letteren van verzet". Kortom, de Caribische literatuur wordt niets te kort gedaan, indien men deze werken blijft rekenen tot wat ze zijn: "Papiamentse Romantiek", of eventueel "Curaçaos Costumbrismo".

Broeks' inspanningen om deze werken koste wat het kost in een bredere Caribische kontekst te forceren (hij spreekt daarbij zelfs van "Letteren van verzet") mist dus elke gefundeerde toetsing aan de Caribische literatuur.